

Євген Кулик, кандидат технічних наук, доцент

Дрогобицького державного педагогічного університету
ім. І. Франка

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті аналізуються чинники визначаючі модель підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності. Показано, що ядро пропонованої моделі повинні складати зміст і структура цілеспрямованої самостійної діяльності учнів та діяльність вчителя по реалізації діагностичної, прогностичної та регулятивної функції в процесі навчання.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Обґрунтовуючи зміст і структуру системи підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до педагогічної дослідницької діяльності (ПДД) ми виходимо із загальнодидактичних закономірностей проходження учбового процесу, одночасно враховуючи специфіку змісту і методики предмету “Основи наукових досліджень”.

Як відомо процес навчання представлений в подвійній структурі, яка включає в себе: дію учнів з освоєння учбового матеріалу, і дії вчителя спрямовані на таке перетворення учбового матеріалу, при якому оптимізується учбова діяльність всіх учнів. При цьому об’єктом діяльності учня є учбовий матеріал, засвоєння якого проходять шляхом: сприйняття інформації від вчителя; самостійного вивчення тексту підручника; виконання цілеспрямованих дій заданих дидактичними засобами. В процесі трудового навчання учень, вчитель і учбовий матеріал перебувають в певних відношеннях, які в реальному дидактичному процесі визначають види діяльності учня і вчителя. В дисертаційній роботі [6] Терещук Г.В. показав, що у відношеннях “вчитель – учень” та “вчитель – учбовий матеріал” відображаються відповідно: діагностична функція вчителя скерована на вивчення вихідного рівня і можливостей розвитку індивідуальних особливостей школярів; прогностична функція, зв’язана з передбаченням можливих змін якостей і властивостей учня (або груп) та регулятивна функція, направлена на індивідуалізацію змісту діяльності учнів і підбір дидактичних засобів, надання допомоги в самостійній роботі.

Вищевикладене, а також положення про

необхідність постановки в центр дидактичного процесу учня як суб’єкта діяльності [6] дозволило нам зробити висновок, що ядро системи підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до ПДД повинні складати зміст і структура цілеспрямованої самостійної діяльності учнів та діяльність вчителя по реалізації діагностичної, прогностичної та регулятивної функції в процесі навчання [3]. В [6] Терещук Г.В. виділяє наступні компоненти методичної системи: 1 – система самостійної діяльності учнів; 2 – методика вивчення індивідуальних особливостей учнів, за допомогою якої вчитель реалізує свою діагностичну функцію. Остання полягає у визначенні стабільного стану учня на даний момент та дані про динаміку його руху в навчанні. Користуючись даними отриманими за допомогою даної методики вчитель отримує інформацію про рівень учня, його можливості в навчанні, що є основою для прогностичної функції вчителя; 3 – прогностична модель стану властивостей учнів через певний проміжок часу; 4 – модель регулювання діяльності учня шляхом спеціального підбору дій і дидактичних засобів з врахуванням особливостей учнів; 5 – способи регулювання реального, прогностичного навчання.

Але в цій роботі не розглянуті спеціальні умови та необхідна методика підготовки вчителів до цієї діяльності, що не дозволяє залучити вчителів масової школи до ПДД, шляхом формування відповідних знань, умінь і навиків.

Метою даної статті є дослідження моделі підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до ПДД яка б забезпечила вчителів необхідною певною базою даних, і містила б опис готових типових результатів дослідження,

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

відображаючи типові характеристики, можливі зміни в освоєнні знань, дидактичні засоби для регулювання діяльності учнів.

Виклад основного матеріалу. І хоча прогностичний компонент методичної системи не здійснює безпосереднього впливу на учня, але інформація отримана вчителем із результатів прогнозування відіграє основну роль при виборі способів дії вчителя на учня, та спеціальних дидактичних засобів для регулювання самостійної діяльності учня.

Для практичної реалізації ПДД важливо виділити ті елементи системи, які безпосередньо використовуються вчителем під час навчального процесу. До таких елементів відносяться: 1) опис типів учнів; 2) методика вивчення учнів; 3) опис результатів прогнозування, підбір найбільш впливових підсистем і видів дій, а також дидактичних засобів для регулювання самостійної діяльності учнів.

Крім того методична система повинна включати матеріали для учнів, а саме: 1 – диференціальні завдання для вивчення індивідуальних особливостей; 2 – види практичних робіт, які визначають зміст самостійної діяльності учнів.

В [3;4] представлені принципи побудови, умови функціонування, структуру, зміст та критерій готовності до ПДД. Тому модель підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до ПДД повинна розглядатися в сукупності з попередньо розглянутими моделями.

На основі вищевикладеного нами запропонована схематична структура моделі підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до ПДД (рис. 1).

Аналіз психолого-педагогічних досліджень показує, що в основі будь-якої діяльності лежить готовність людини до її виконання. В останній час появляються роботи, в яких розкривається специфіка готовності до педагогічної праці. Деякі автори схильні вважати, що “готовність до педагогічної праці” характеризується тими ж сутнісними характеристиками, що і готовність до “продуктивної праці”. Так А.Ц.Пуні стверджує, що готовність до педагогічної діяльності в цілому не відрізняється від готовності до будь-якої іншої діяльності і являє собою своєрідний психічний стан особистості, який характеризується “тверезою упевненістю в своїх силах”, оптимальним рівнем збудження, усвідомленою мотивацією і прагненням досягти поставленої мети [5]. Однак з цим твердженням не можна погодитися, так як готовність – це система, сутність якої певною мірою визначається специфікою діяльності, показником якої вона є і

яка формується на основі зовнішніх і внутрішніх умов.

Педагогічні дослідницькі уміння є складовою частиною готовності вчителя до педагогічної дослідницької діяльності. Успіхи психології і педагогіки в розробці теорії діяльності (Б.Г.Ананьєв, П.Я.Гальперін, А.В.Петровський, С.Л.Рубінштейн та ін.), теорії поетапного формування розумових дій (П.Я.Гальперін, Н.Ф.Талізін), теорії умінь і навичок (Е.М.Кабанова-Меллер, Н.О.Менчинська та ін.), сутності і структури педагогічної діяльності (Н.В.Кузьміна, В.О.Сластьонін та ін.) є основою наукової розробки питання педагогічних дослідницьких умінь вчителя.

Уміння передбачає свідоме і успішне оволодіння діяльністю. Сучасна психологія розглядає процес засвоєння діяльності як органічну єдність зовнішньої предметної і внутрішньої (ідеальної) діяльності, коли оволодіння операційним складом практичних дій (зовнішня предметна діяльність) упереджується освоєнням цілі, завдань, очікуваних результатів дій, які передбачаються, умов їх виконання, принципів відбору засобів дій (внутрішня діяльність).

Свідомі дії – це більш або менш свідоме вирішення завдань, “процес, який підпорядкований кінцевій меті і який приводить до результату, що прогнозувався” [1]. Сукупність інтелектуальних і практичних дій складають структуру умінь. Уміння передбачають застосування теоретичних знань на практиці. “Правильно сформовані уміння, – стверджує Е.М.Кабанова-Меллер, – засновані на знанні засобу дій” [2].

Науковці пропонують в системі дослідницьких умінь виділяти такі угруповання, як: перспективно-пізнавальне, методологічне, операційно-логічне, інструментально-прикладне, організаторське, комунікативне, що класифікуються за характером протікання дослідницьких дій. На нашу думку, є доцільним класифікувати вміння відповідно до закономірностей розгортання пошукової роботи (такий підхід дозволить врахувати специфіку процедурного складу дослідницької роботи).

У зв'язку з цим простежується відповідна система взаємодоповнюючих етапів, а саме: підготовчого (організаційно-орієнтовного), виконавчого (конструктивно-прикладного), результативного (рефлексивно-коіологічного) (див. рис. 2).

Організаційно-орієнтовний етап науково-дослідницької діяльності віддзеркалює підготовчу роботу студентів, що представлена

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

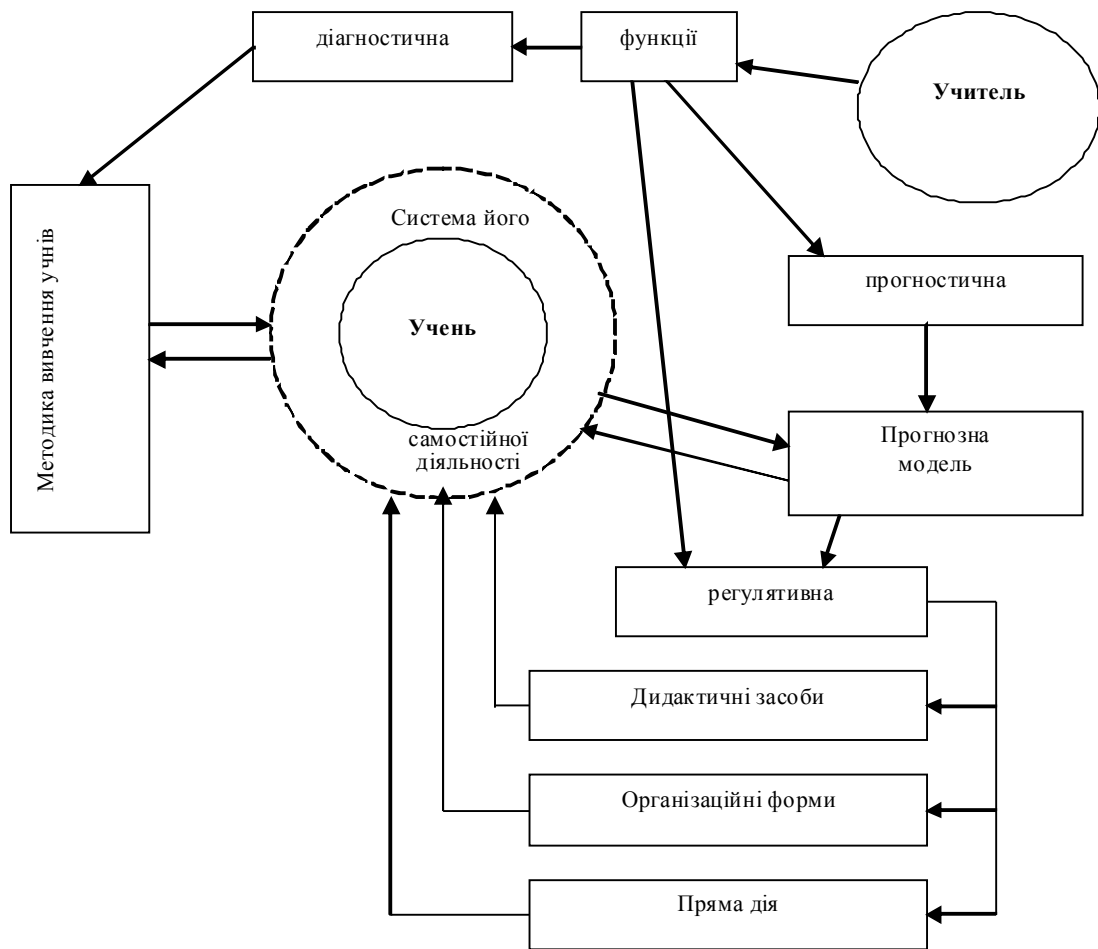

Рис. 1. Методична система підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до ПДД

угрупованням декількох блоків дослідницьких дій:

блок А: виділення об'єкту дослідження, висунення попередніх гіпотез, неординарних ідей відносно розвитку досліджуваного феномена;

блок Б: проектування й програмування ходу дослідницької роботи, складання її плану проспекту;

блок В: вибір методів дослідження, їх комбінація, оцінка ефективності кожного з них;

блок Г: робота з бібліографією, аналіз наукових джерел із досліджуваної проблеми.

Дослідницькі вміння, що складають блоки А, Б, В носять проєктивний характер, тоді як дослідницькі вміння з блоку Г – інформаційно-аналітичний.

Отже, для успішного завершення підготовчого етапу науково-дослідницької діяльності студент повинен оволодіти комплексом проєктивних та інформаційно-аналітичних дослідницьких умінь. Однак визначення інструментального базису

пошукової роботи не обмежується даним комплексом.

Значне місце в процедурі пошуково-творчої діяльності посідають дослідницькі дії. Вони відбивають процес безпосереднього оперування з матеріалом та результатами дослідження:

блок А: аналіз, порівняння, класифікація, систематизація даних досліджень;

блок Б: використання аналогій, матеріалу декількох дисциплін, перенесення знань у нові ситуації;

блок В: характер нової, раніше невідомої якості, узагальнення результатів дослідження, аргументація та формулювання висновків.

Блок А обіймає групу дослідницьких умінь, що відзначаються конкретними інструментальним характером, блок Б - когнітивним, блок В - узагальнюючим. Подібна класифікація дослідницьких умінь за їх спрямованістю та місцем у технології пошукової роботи дозволяє більш рельєфно визначити спеціалізацію й відмінність кожної

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

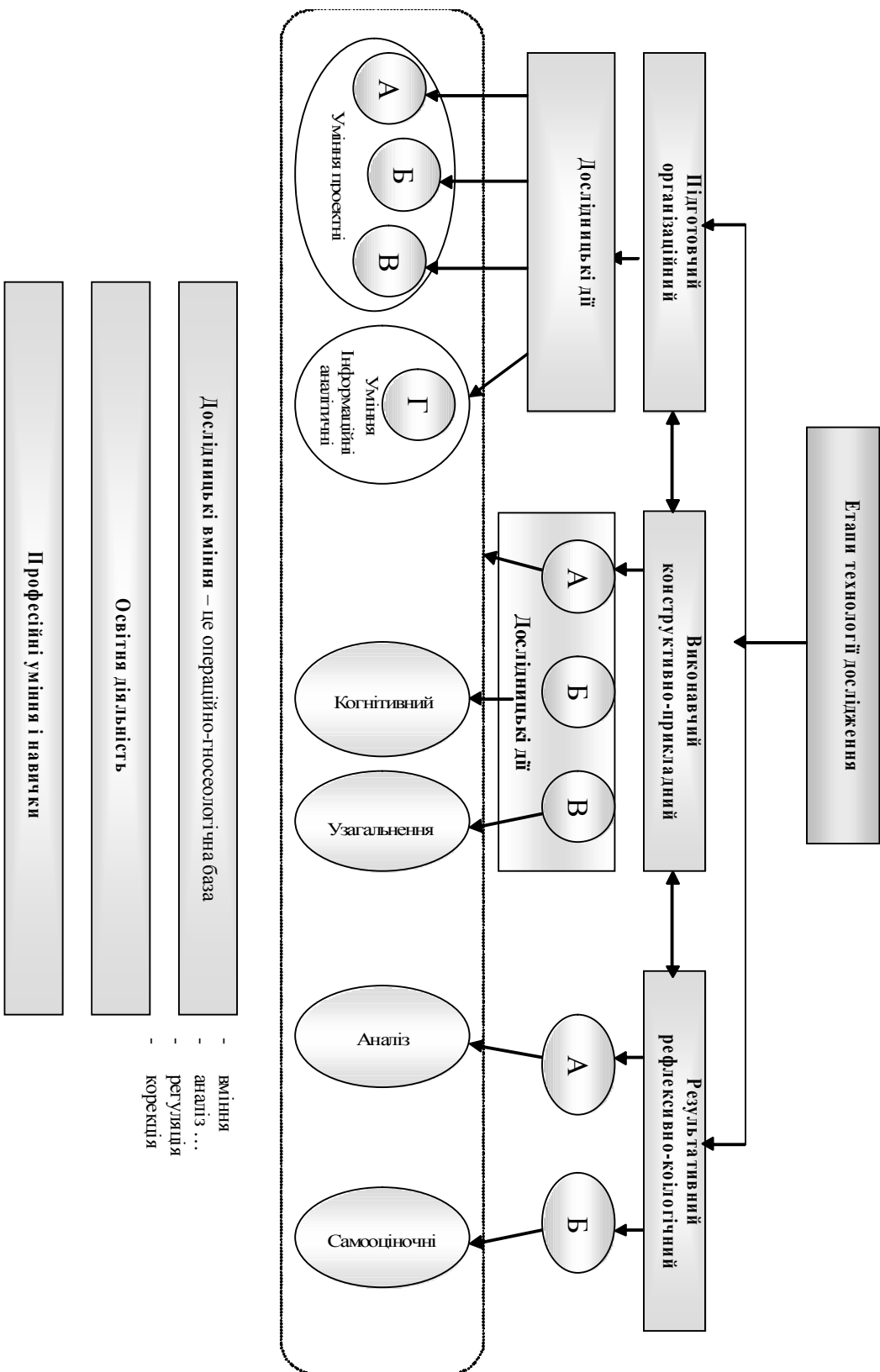

Рис. 2. Законмірності роз'яргання пошукової роботи

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

групи вмінь.

Рефлексивно-аксіологічний етап, що представлений блоком А (аналізаційним) і блоком Б (само оціночним), віддзеркалює процеси аналізу особистістю продуктивності своєї діяльності та помилок, що були припущені в ході дослідження. Із самооцінки результатів творчої роботи студенти роблять висновки. Отже, до складу рефлексивно-аксіологічного етапу входять:

блок А: аналіз ефективності науково-дослідницької діяльності, ступеня реалізації мети, повноти виконання задач, що були визначені як основні;

Блок Б: самооцінювання, критичне визначення недоліків дослідження, узагальнення позитивного й негативного досвіду.

Рефлексивно-аксіологічний етап набуває особливої значущості у зв'язку з його націленістю на формування вмінь аналізу власної пошуково-творчої діяльності, регуляції, корекції, що в свою чергу сприяє становленню рефлексивного стилю особистості майбутнього фахівця.

Слід зазначити, що між визначеними етапами науково-дослідницької існує рухливий динамічний зв'язок, рефлексія результатів дослідження проявляється вже на початку, на підготовчому етапі. Наприклад, визначення методів дослідження, оцінка їх оптимальності спонукають студента до передбачення можливої продуктивності дослідницької роботи, досягнутої за допомогою даних методів. Щодо конструктивно-прикладного етапу він також характеризується наявністю глибокого взаємопроникнення блоків дослідницьких умінь. Так, необхідність науково аргументувати висновки викликає потребу звернутися до наукових джерел, зіставити отримані результати з існуючим досвідом у освітній галузі. Більш того, кожна дослідницька дія вимагає оцінки і доречності й відповідності основній меті дослідження.

Системний аналіз основних етапів процедури розгортання науково-дослідницької роботи, механізму реалізації кожного з них дозволяють дійти висновку про комплексний динамічний характер даної діяльності. Так, елементами структури науково-дослідницької роботи виступають етапи технології дослідження. Взаємодія етапів та блоків носить мобільний характер, що обумовлює професійний справедливий висновок про необхідність поступового формування у студентів дослідницьких умінь та навичок, яка передбачає "покрокове" нарощування складності з доведенням на прикінцевому етапі повної концентрації всіх елементів структури науково-

дослідницької діяльності.

Висока ступінь сформованості дослідницьких умінь, відсутність помилкових дій свідчать про достатній рівень результативності науково-дослідницької діяльності. Однак, сформованість дослідницьких умінь та навичок не виступає єдиним можливим результатом науково-дослідницької діяльності. Наслідки діяльності, як відомо, лежать в основі її результативного компоненту. В психологічному плані результат – новоутворення в структурі знань, умінь, навичок, поведінки та направленості особистості.

Формування дослідницьких умінь виступає фактором, що забезпечує певний "запас випередженості" в розвитку особистості студента як майбутнього фахівця. Ця обставина зумовлюється тим, що за допомогою наявних дослідницьких умінь та навичок студент матиме змогу самостійно здобувати недостатні для його майбутньої роботи знання, творчо підходити до розв'язання наукових проблем: аналізувати досягнення інших вчених, комбінувати традиційні й новітні методи дослідження, створювати власні варіанти у своїй діяльності. Отже, дослідницькі вміння відіграють роль своєрідної операційно-гносеологічної бази, яка виступає основою для вдосконалення професійно-значущих умінь та навичок.

При аналізі ролі результату науково-дослідницької діяльності саме методична підготовка студента, є доцільним визнанням пріоритетності формування таких пошуково-творчих якостей особистості, як уміння аналізувати закономірності, структуру, етапи розгортання процесу дослідження, порівнювати між собою його окремі компоненти, класифікувати випадки найбільшої ефективності впливів дослідження, високого коефіцієнту реалізації застосованих методичних прийомів, узагальнювати позитивне і негативне в професійній діяльності.

Загально визнано, що науково-дослідницька діяльність відзначається складноструктуруюваним характером. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчив, що найбільш поширеною є класифікація рівнів даної діяльності за такими параметрами: міра потреби до виявлення дослідницьких умінь та навичок; ступінь виявлення півнавальної-інтелектуальної самостійності студентів.

За поданими критеріями вчені пропонують розрізняти репродуктивний, алгоритмічний, евристичний, продуктивний рівні в структурі наукової діяльності. При цьому сутність репродуктивного рівня виявляється в залученні студентів до виконання роботи за зразками, без

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ДО ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

внесення певних корективів, під безпосереднім керівництвом викладача. Однак, такий підхід суперечить сутності науково-дослідницької діяльності творчого характеру. Даний рівень співвідноситься з репродуктивною діяльністю, згідно з вище наведеною класифікацією методів

I рівень передбачає охоплення матеріалу певної дисципліни в межах конкретної теми;

II рівень має на увазі систематизацію матеріалу дисципліни окремого циклу;

III рівень характеризується широтою знань дисциплін різних циклів.

Рис. 3. Модель підготовки майбутніх вчителів трудового навчання до ПДД

навчання.

Відповідно до критеріїв повноти сформованості дослідницьких умінь і міри виявлення пізнавальної самостійності студентів доцільно розрізняти алгоритмічний, частково-пошуковий та креативний рівні, де: алгоритмічний рівень передбачає зовнішню регуляцію процесом дослідження з боку викладача, покрокове формування дослідницьких вмінь, низький ступінь виявлення пізнавальної самостійності; частково-пошуковий рівень характеризується більшою мірою саморегуляції пошукової роботи, частковим керівництвом з боку викладача, ознайомлення студентів з технологією дослідження опануванням "базовими" дослідницькими вміннями; креативний рівень потребує повної саморегуляції творчої діяльності, вільне оперування дослідницькою роботою, широку комбінацію методів наукового пізнання.

Беручи до уваги пріоритетність функції набуття знань студентів, доцільно класифікувати науково-дослідницьку діяльність за критерієм обсягу охоплення навчального матеріалу. Вказаний підхід до характеристики елементів, що складають структуру даного виду праці студентів, відповідає дидактичним вимогам поетапного ускладнення матеріалу. Етапність засвоєння визначається наявністю переходів від вузьких систем знань у межах теми, параграфу, до їх більш широкій систематизації, що об'єднує матеріал декількох тем під кутом зору певних принципів та концепцій.

Поширення даної позиції на структурування змісту науково-дослідницької діяльності виявляє таку ієрархію рівнів:

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Поєднання різних типів методичного забезпечення з врахуванням методології синергетики повинно цілеспрямовано привести до формування готовності майбутніх вчителів до ПДД. В подальшому необхідно розглянути такий суттєвий компонент методичної системи як систему самостійної діяльності учнів, її управління з боку вчителів адаптуючи з моделями прогнозування і регулювання діяльності учнів шляхом вибору різних дидактичних засобів.

1. Язюк І.А., Сагач Г.М. Краса педагогічної дії: Навчальний посібник. – К.: Укр-фінський ін-т менеджменту і бізнесу, 1997. – 302 с.

2. Кабанова-Меллер Е.Н. Психологія формування знань і навчальних умінь у школярів. – М.: Изд-во АПН РСФСР, 1962. – 376 с.

3. Кулик Є.В. Змісті діагностика рівня готовності до педагогічної дослідницької діяльності майбутніх вчителів трудового навчання. // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – Серія педагогіка. – 2004. № 3. С. 42 – 46.

4. Кулик Є.В. Компонентно-структурний склад науково-дослідної діяльності студентів вищого закладу освіти. // Збірник наукових праць Херсонського державного університету "Технічна та художня творчість у трудовій підготовці молоді". Херсон. – 2003. – С. 117 – 122.

5. Пуни А.Ц. Некоторые психологические вопросы готовности к соревнованиям в спорте. – Л., 1973.

6. Терецук Г.В. Дидактические основы индивидуализации трудового обучения учащихся общеобразовательных школ. // Дис.д.пед.н. Москва – 1993. – 322 с.